

УДК 37.014

Олена Ковшар

РОЛЬ ПРИНЦИПІВ НАСТУПНОСТІ І ПЕРСПЕКТИВНОСТІ В ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

У статті автор розглядає поняття «безперервна освіта», визначає її мету, етапи безперервної освіти, проводить теоретичний аналіз досліджень феномена «безперервна освіта», визначає особливості безперервної освіти, прослідковує взаємозв'язок принципів наступності та перспективності в системі безперервної освіти, аналізує сучасні тлумачення принципів наступності та перспективності в навчанні, визначає їх сутність та роль в організації освітнього процесу, умови реалізації принципу наступності в освітньому процесі; подальше дослідження зазначеної проблеми буде пов'язуватись із забезпеченням наступності, перспективності передшкільної освіти як складової безперервної системи освіти.

Ключові слова: безперервність, безперервна освіта, мета безперервної освіти, особливість безперервної освіти, наступність, перспективність, наступність як дидактичний принцип, умови реалізації наступності в безперервній освіті.

Ковшарь Е. Роль принципов преемственности и перспективности в организации непрерывного образования.

В статье автор рассматривает понятие «непрерывное образование», определяет ее цель, этапы непрерывного образования, проводит теоретический анализ исследованного феномена «непрерывное образование», определяет особенности непрерывного образования, проводит взаимосвязь принципов преемственности и перспективности в системе непрерывного образования, анализирует современные толкования принципов преемственности и перспективности в обучении, определяет их сущность и роль в организации образовательного процесса, условия реализации принципа преемственности в образовательном процессе; дальнейшее исследование отмеченной проблемы будет связано с обеспечением преемственности, перспективности дошкольного образования как части непрерывной системы образования.

Ключевые слова: непрерывность, непрерывное образование, цель непрерывного образования, особенность непрерывного образования, преемственность, перспективность, преемственность как дидактический принцип, условия реализации преемственности в непрерывном образовании.

Аналіз останніх досліджень системи та змісту освіти свідчить, що проблеми організації та розвитку сучасної освіти побудовані на безперервних засадах. Сучасне суспільство висуває нові погляди на безперервну освіту як на систему, в якій поєднується освіта для дорослих із загальною освітою.

Системи безперервної освіти постійно перебувають у центрі уваги вчених-теоретиків (В. Андрущенко, А. Гуржій, В. Зайчук, М. Згуровський, Ю. Зінковський, І. Зязюн, В. Кремень, Л. Лук'янова, В. Мадзігон, Н. Ничкало, М. Степко, О. Сухомлинська, П. Таланчук та ін.) та практиків.

Дослідники зазначають, що перспективна система освіти повинна бути здатна не тільки озброювати людину знаннями, а й унаслідок постійного й швидкого оновлення знань формувати в неї потребу в неперервному самостійному оволодінні ними, вміннями й навичками самоосвіти. Гуманна система освіти також передбачає самостійний і творчий підхід до знань протягом усього активного життя людини. Освіта повинна в результаті стати таким соціальним інститутом, який був би здатний надавати людині різноманітні освітні послуги, що дозволяють вчитися безперервно, забезпечувати

широким верствам населення можливість отримання післядипломної і додаткової освіти.

Мета статті – з'ясувати роль наступності та перспективності в системі безперервної освіти.

Реалізація парадигми безперервності освітивимагає насамперед з'ясування феномена «безперервність» та «безперервна освіта».

На сьогоднішній день у науковій літературі немає єдиного визначення поняття «безперервна освіта», яке б охоплювало як концептуальні, так і операційні компоненти.

Термін «безперервний» визначають як «суцільний, безперестанний, який відбувається весь час, не припиняючись, постійний, безупинний»; «такий, що не має перерв, проміжків» [10, с. 350], а безперервна освіта – як «процес, який охоплює все життя людини, що забезпечує поступовий розвиток творчого потенціалу особистості, всебічне збагачення її духовного світу, цілеспрямована систематична пізнавальна діяльність щодо освоєння і вдосконалення знань, умінь і навичок, одержаних у загальних і спеціальних установах, а також шляхом самоосвіти [4, с. 580]; «система безперервного навчання і виховання для досягнення високих освітніх рівнів, забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального потенціалу як найвищої цінності нації» [4, с. 216]; безперервна освіта – освіта впродовж усього життя, що забезпечується єдністю й цілісністю системи освіти, сукупністю узгоджених диференційованих освітніх програм різних рівнів та ступенів, що гарантують громадянам реалізацію права на освіту й надають можливість одержувати загальноосвітню й професійну підготовку, підвищувати кваліфікацію, а також створювати умови для самоосвіти. Безперервна освіта відкриває можливості для досягнення цілісності й наступності в навчанні й вихованні, перетворення освіти на «процес, що триває все життя».

Основними етапами безперервної освіти є: навчання, виховання й розвиток людини, що передує її вступу до самостійного життя (дитячо-юнацька освіта); навчальна діяльність у період дорослого життя; що поєднана з різними видами практичної діяльності (освіта дорослих).

Метою безперервної освіти є дослідження становлення особистості як у період її фізичного та соціально-психологічного

розвитку, розквіту й стабілізації життєвих сил і здібностей, так і в період старіння організму, коли на перший план висувається завдання компенсації функцій і можливостей, що втрачаються. Безперервна освіта – це засіб цілеспрямованого отримання людиною знань, умінь і навичок упродовж цілого життя в навчальних закладах і засобами організованої самоосвіти. Безперервна освіта – це підтримання суспільно- й особистісно-необхідного рівня культури, загальноосвітньої і професійної підготовки [6, с. 17].

Зазначимо, що система безперервної освіти охоплює різні типи навчально-виховних закладів (школа, інтернат тощо) та неформальні (видатні люди, освітні курси без сертифікації і т. ін.) види освіти, а також зв'язок між предметами й різними аспектами розвитку людини (фізичним, моральним, інтелектуальним тощо) на окремих етапах життя, що вивчаються, здатність до асиміляції нових досягнень науки; вдосконалення вмінь учитися; стимулювання мотивації до навчання; створення відповідних умов і атмосфери для професійного зростання; реалізація творчого та інноваційного підходів, створення умов для самоосвіти і т. п.

Особливостями безперервної освіти виступають: нові базові знання і навички для всіх; збільшення інвестицій у людські ресурси; інноваційні методики викладання; нова система оцінки отриманої освіти; розвиток наставництва і консультування; наближення освіти до домашнього навчання.

Отже, безперервна освіта – це організація навчання впродовж життя. Під безперервною освітою розуміємо таку освіту, яка дає кожній людині можливість формувати й добудовувати свій професійний, освітній і культурний «багаж» відповідно до особистісних потреб та потреб суспільства в цілому. Метою такої освіти є встановлення зв'язків між різними аспектами розвитку людини: матеріальними, соціально-економічними, інтелектуальними, фізичними, духовними, пізнавальними тощо на окремих етапах її життя, праці та творчості; формування здатності до засвоєння та творчого сприймання нових досягнень науки; вдосконалення вміння вчитися; стимулювання мотивації до навчання; створення відповідних умов і атмосфери, сприятливих для навчання; реалізація творчого та інноваційного підходів завдяки системності використання всіх видів освіти та самоосвіти.

Реалізація основних завдань сучасної освіти відбувається через реалізацію принципів наступності й перспективності в системі безперервної освіти «... у разі звичної, традиційної освіти навчити людину на все життя неможливо не лише в гарній школі, а й у найкращому університеті. Оскільки здобуті в навчальному закладі знання не будуть обов'язково актуальними в житті, і навпаки, з'являться нові знання, без засвоєння яких фахівець не буде ефективним, тобто втратить конкурентоспроможність» [7, с. 4].

За А. Богуш, безперервна освіта – це полікомпонентний процес, ефективність якого залежить від реалізації таких його компонентів, як наступність і перспективність. У такому розумінні безперервна освіта відкриває можливості для досягнення цілісності й наступності в навчанні і вихованні, перетворення освіти на процес, що триває впродовж усього життя людини [1, с. 21].

У Законі «Про освіту» наголошується, що саме наступність – одна з необхідних умов безперервної освіти, яка певною мірою має забезпечити єдність, взаємозв'язок мети, змісту, методів, способів, організаційних форм навчання і виховання з урахуванням вікових особливостей дітей [5].

У контексті безперервної освіти наступність виступає одним із основних її принципів. У термінологічних словниках поняття «наступність» трактується як зв'язок між явищами в процесі розвитку в природі, суспільстві й пізнанні, «коли нове, змінюючи старе, зберігає в собі деякі його елементи»; об'єктивний, необхідний «зв'язок між різними етапами чи ступенями розвитку, сутність якого полягає у збереженні тих чи тих елементів цілого чи окремих його характеристик при переході до нового стану» [12, с. 527].

Відзначимо, що наступність, як наявний факт, констатував Л. Венгер, який виокремив два напрями значення наступності: по-перше, значення наступності полягає в тому, що досягнення попереднього етапу необхідне для початкового формування нових видів практичної і пізнавальної діяльності, в контексті яких тільки й може сформуватися наступний ступінь; по-друге, в тому, що оволодіння кожним новим типом засобів здійснення перцептивних дій не може бути здійснене без використання засобів, якими дитина оволоділа на попередньому етапі [3, с. 184-185].

На необхідності наступності в навчанні зауважував Ю. Бабанський, висловлюючись стосовно принципу систематичності

й послідовності, який вимагає, щоб знання, уміння і навички формувалися в системі, у відповідному порядку, коли кожен елемент навчального матеріалу логічно пов'язується з іншими, наступне опирається на попереднє, готує до засвоєння нового.

Проблему наступності в навчанні вивчав В. Крутецький. На його думку, наступність передбачає таку організацію навчання, коли той, хто навчається, не може зробити наступного «кроку» в засвоєнні знань, не оволодівши попереднім. Для цього навчальний матеріал розчленовується на невеликі порції, які розміщуються в суворій логічній послідовності. Перш ніж отримати наступну «порцію» знань, учень повинен певним чином довести, що він засвоїв попереднє, а саме повинен правильно виконати деяку дію (дати правильну відповідь на запитання, розв'язати задачу тощо).

Трактуючи наступність як дидактичну закономірність, Ю. Кустов таким чином визначав цей термін: «Наступність – це категорія дидактики, що відображає закономірності перебудови структури змісту навчального матеріалу та оптимізації методів навчання, спрямованих на подолання суперечностей лінійно-дискретного характеру процесу навчання залежно від цілей навчання, розвитку та виховання учнів» [8, с. 68].

За образним виразом М. Львова, наступність – це вищий щабель розвитку, коріння якого проросли в попередньому ґрунті, «це погляд знизу вверху». Науковець зауважує, що таке трактування не є новим у педагогічному обігу, воно є загальноновживаним уже впродовж кількох десятиліть. В академічній педагогіці наступність у системі освіти визначається як встановлення взаємозв'язку між суміжними її ланками з метою послідовного розв'язання завдань навчання і виховання. Зокрема, наступність між дошкільною та шкільною ланками освіти передбачає передавання дітей до школи з таким рівнем розвитку й виховання, що відповідає вимогам шкільного навчання й передбачає опору школи на знання, вміння, якості, що вже були набуті дошкільниками, активне їх використання для подальшого всебічного розвитку учнів [9].

Сутність і функції досліджуваної категорії як дидактичного принципу узагальнено в праці О. Вашуленка. Наступність, на його думку, передбачає взаємозв'язок та узгодженість у змісті, організаційно-методичному забезпеченні навчального процесу на різних етапах і щаблях навчання; забезпечує реалізацію інших

дидактичних принципів; установлює зв'язки між новими й раніше здобутими знаннями як елементами цілісної системи; забезпечує їх розвиток і осмислення на новому, вищому рівні; сприяє підготовці учнів до опанування нових, складніших знань і вмінь у майбутньому; налагоджує зв'язки між знаннями, які повідомляються на одному уроці, у різних темах курсу, між навчальним матеріалом різних предметів; вказує на недоцільність затримання учнів на попередньому рівні навчання, конструктивніше відновлювати раніше вивчене в процесі наступної роботи над новим матеріалом; здійснює послідовний зв'язок у роботі окремих класів і шкільних шаблів завдяки застосуванню таких засобів, як узгодження програм, підручників, навчальних посібників, повторення навчального матеріалу і т. ін. [2].

Шляхом наступності досягається цілісність позитивного освітнього процесу і його висхідний характер; наступність у навчанні – це послідовність і системність у розміщенні навчального матеріалу, зв'язок і узгодженість ступенів і етапів навчально-виховного процесу, який здійснюється при переході від одного уроку до наступного, від одного року навчання до наступного. Досягнення наступності в шкільній практиці забезпечується методично і психологічно обґрунтованою побудовою програм, підручників, дотриманням послідовності руху від простого до складного в навчанні та організації самостійної роботи учнів і взагалі всією системою методичних засобів, це встановлення необхідного зв'язку і правильного співвідношення між частинами навчального предмета на різних етапах його вивчення; це вимоги, що ставляться до знань і вмінь тих, хто навчається, на кожному етапі навчання формам, методам і прийомам пояснення нового навчального матеріалу і до всієї наступної роботи щодо його засвоєння.

Наступність середньої й вищої школи вбачають у діалектичному зв'язку системи вищої школи з системою діяльності загальноосвітньої школи, що полягає в привнесенні в шкільну практику таких елементів професійного навчання, які збагачують і вдосконалюють можливості середньої школи в підготовці її вихованців до опанування професією у вищих начальних закладах, а також організацію навчання й виховання студентів на основі конструктивного заперечення шкільній системі.

Отже, наступність у системі безперервної освіти розуміється як взаємозв'язок між її суміжними ланками, що забезпечує можливість цілісного розвитку особистості на всіх етапах її формування.

Грунтуючись на визначених положеннях, доходимо висновку, що дотримання принципу наступності в навчанні передбачає не тільки кількісні, а також і якісні зміни в розвитку особистості. Це стосується передусім змістової (внутрішньої) сторони наступності, що включає в себе знання, уміння й навички особистості, їхнє вдосконалення та зростання.

Під час розв'язання завдань наступності забезпечується цілісний розвиток, а поряд із терміном «наступність» логічно вживається термін «перспективність». Перспективність стосується роботи нижчої, попередньої ланки в системі освіти. Так, за С. Ожеговим, перспективність – це те, що може успішно розвиватися в майбутньому [11, с. 443].

У сучасній педагогічній науці «наступність» і «перспективність» розглядаються як два боки одного й того самого педагогічного явища. Перспективність – це погляд знизу вгору, а наступність – це погляд зверху вниз.

У контексті безперервної освіти наступність розглядається як один із її засадничих принципів, як необхідна умова досягнення неперервності, плановості та інтегративності освітнього процесу. При цьому наступність у системі безперервної освіти розуміється як взаємозв'язок між її суміжними ланками, що забезпечує можливість цілісного розвитку особистості на всіх етапах її формування.

Зміст теоретичного огляду наукової літератури з проблеми наступності як педагогічної категорії узагальнено таким чином: наступність як педагогічна категорія являє собою взаємозв'язок різних етапів розвитку, сутність якого полягає у відновленні й збереженні на новому етапі елементів і характеристик попередніх. При цьому новий етап, який є наслідком попереднього, є фундаментом для становлення й розвитку наступного. Наступність забезпечує взаємозв'язок елементів минулого, теперішнього і майбутнього.

Наступність у дидактиці трактується як зв'язок етапів навчального процесу; принцип дидактики, відповідно до якого знання, уміння й навички формуються у взаємозв'язку з попередніми й наступними; встановлення зв'язку, послідовності, системності та

правильного співвідношення в розміщенні частин навчального матеріалу на різних етапах його вивчення; зв'язок та узгодженість у використанні методів, прийомів, форм і засобів навчання; поняття наступності можна визначити з кількох позицій, які, доповнюючи одна одну, створюють умови, що впливають на формування змісту освіти. Ці умови характеризують зовнішні та внутрішні механізми організації наступності. Зовнішній бік характеризується організацією роботи, а внутрішній – її змістом (включає в себе знання, уміння й навички дітей, їхнє подальше зростання та вдосконалення).

Отже, реалізація принципів наступності й перспективності в системі безперервної освіти характеризується об'єктивним і загальним характером, має своє відображення в процесі становлення та розвитку особистості. Сучасна освіта через реалізацію наступності й перспективності повинна забезпечити безперервність між сімейним вихованням і шкільною ланкою освіти.

Подальше дослідження зазначеної проблеми розглянемо в забезпеченні наступності, перспективності передшкільної освіти як складової безперервної системи освіти.

Література

- 1. Богуш А. М.** Вектор наступності державних стандартів дошкільної та початкової освіти / А. М. Богуш // Дошкільне виховання. – 2012. – № 7. – С. 21–23.
- 2. Вашуленко М. С.** Навчання грамоти в підготовчих класах / М. С. Вашуленко, Н. Ф. Скрипченко. – Київ : Радянська школа, 1982. – 174 с.
- 3. Венгер Л. А.** Формирование психических действий и умственное развитие ребёнка / Л. А. Венгер // Обучение и развитие младших школьников : материалы межреспубликанского симпозиума / [под ред. Г. С. Костюка]. – Киев : Типолитография КВИРТУ, 1970. – С. 182–186.
- 4. Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; [гол. ред. В. Г. Кремень].** – Київ : Хрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
- 5. Закон України «Про освіту» // Голос України.** – 1996. – 25 квітня.
- 6. Ковшар О.** Значення процесу наступності для розвитку освіти / О. Ковшар // Формування особистості дошкільника засобами освітніх технологій : Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 11–12 жовтня 2012 р.) : матер. конф. – Кривий Ріг, 2012. – С. 15–20.
- 7. Кремень В.** ХХІ сторіччя : нова освітня політика / В. Кремень // Дошкільне виховання. – 2003. – № 1. – С. 3–5.
- 8. Кустов Ю. А.** Место и роль преемственности в педагогике высшей школы / Ю. А. Кустов // Современная высшая школа. – 1988. – № 1. – С. 63–76.
- 9. Люблинская А. А.** Психологические основы школьной зрелости / А. А. Люблинская // Формирование школьной зрелости ребенка. – Таллин,

1982. – С. 151–155. **10. Огнев'юк В. О.** Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку : [монографія] / В. О. Огнев'юк. – Київ : Знання України, 2003. – 450 с. **11. Ожегов С. И.** Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – Москва : Русский язык, 1986. – 798 с. **12. Философский энциклопедический словарь** / [гл. ред. Л. Ф. Ильичев.]. – Москва : Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.

SUMMARY

Kovshar O. A role of principles of the following and perspective is in organization of lifelong learning.

In the article an author examines a concept «continuous education», determines her aim, stages of continuous education, «continuous education», determines the features of continuous education, intercommunication of principles of the following and perspective in the system of continuous education, analyses modern interpretations of principles of the following and perspective in studies, their essence and role determine in organization of educational process, condition of realization of the following principle in educational process; further research of the marked problem will be considered in providing of the following, perspective of pre-school education as a component continuous system of education.

Key words: continuity, continuous education, aim of continuous education, feature of continuous education, following, perspective, following as didactics principle, terms of realization of the following in continuous education.